

*Пономарьова Галина Федорівна,
доктор педагогічних наук, професор,
ректор Харківської гуманітарно-педагогічної академії*

ФОРМУВАННЯ КОНТИНГЕНТУ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ СУЧАСНОГО ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНИЙ ТА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТИ

Потребу молоді у вищій професійній освіті слід розглядати, з одного боку, як суспільну потребу, оскільки сучасне суспільство висуває високі вимоги до майбутнього фахівця: творче (нестандартне, інноваційне) мислення, здатність знаходити ефективні оптимальні рішення на основі об'єктивного аналізу ситуацій і рефлексії власних дій, співвідношення їх з поставленою метою діяльності, сформована професійна компетентність, що визначає ефективність та якість діяльності фахівця тощо. З іншого боку, сучасна політика держави у сфері освіти засвідчує тенденцію відмови від обов'язкової вищої освіти, як єдиної реальної можливості забезпечити реалізацію сподівань молодих людей на фінансове і матеріальне благополуччя. Зазначимо, що такий мотив вибору вищої освіти властивий 84,4% потенційних абітурієнтів.

Разом з тим, в останнє десятиріччя фактично ігнорується проблема створення ефективної системи профорієнтації здобувачів освіти на вибір професії і, зокрема, профвідбору. Обговорення цієї проблеми на наукових зібраннях і відображення в дисертаційних дослідженнях, абсолютна більшість яких датується роками кінця ХХ століття, не дають чіткого уявлення про рівень її вирішення. Понад 50% викладачів педагогічних ЗВО із 102 опитаних нами переконані, що отримані на вступних іспитах оцінки чи результати зовнішнього незалежного оцінювання не можна значною мірою вважати критерієм профпридатності абітурієнта до конкретної діяльності за фахом, особливо педагогічної.

Зважаючи на висловленні міркування і зроблені висновки вважаємо за доцільне наголосити на важливості саме профорієнтаційного аспекту проблеми підготовки кадрів у ЗВО в контексті забезпечення якості освіти в період

глокалізації. Практичне вирішення цієї проблеми пов'язуємо зі спільною діяльністю сім'ї, закладів загальної середньої, позашкільної та вищої освіти.

Теоретичну основу вирішення означеної проблеми складають праці представників вітчизняної класичної і сучасної психолого-педагогічної науки – О. Леонтєва, Б. Ломова, Ф. Немова, Є. Ільїна та інших (дослідження взаємозв'язку мотивації і діяльності). Формування мотивації до навчальної діяльності досліджували Л. Виготський, В. Давидов, В. Рєпкін, О. Дусавицький та інші. Проблему діагностики професійної придатності вивчали М. Амінов, Т. Воробьова, Н. Мажара, Є. Павлютенков, М. Тименко, Б. Федоришин, Р. Хмельюк, С. Чистякова та інші.

Важливою складовою профорієнтаційної роботи як з потенційними абітурієнтами так і зі здобувачами освіти є врахування їх індивідуальних особливостей. Родоначальником у цьому напрямі є англійський учений Ф. Гальтон [1], методику якого було реалізовано в перших бюро профорієнтації молоді в багатьох країнах, зокрема Ф. Парсонсом у США [2].

На початку ХХ століття у профорієнтаційній роботі акцент було зроблено на профвідборі, основу методики якого розробив директор психологічної лабораторії Гарвардського університету, професор Г. Мюнстерберг [3].

Різні аспекти профорієнтаційної роботи у закладах освіти ефективно досліджують сучасні науковці: М. Болдіна, В. Корнєщук, О. Дєєва, В. Синявський, С. Паніна, Г. Срослова, Ю. Шатир, Д. Єрмаков, М. Чистяков, Д. Швець та інші (проблеми організації профорієнтаційної роботи), К. Вялкова, Б. Аханов, Е. Зеєр, М. Пряжников, О. Гусєв, Т. Патрахіна та інші (сучасні підходи і технології в організації профорієнтаційної роботи) тощо.

У нашому дослідженні і практичній педагогічній діяльності ми виходимо з того, що професійна орієнтація не може закінчуватися вибором професії, а залишається актуальною впродовж усього періоду здобуття освіти людиною.

Профорієнтація у нашому розумінні, що сформувалося на основі узагальнюючого аналізу наукових праць, це – система організаційно-педагогічних і психолого-методичних заходів, що формують соціально-

психологічні умови для розвитку готовності випускників ЗВО до професійного самовизначення, а у дорослих людей – свідомої реорієнтації.

Профорієнтація здобувачів освіти, на наше переконання, є комплексною проблемою, яка потребує комплексного вирішення і передбачає кілька етапів:

1-й етап – цілеспрямована планова (колективна, групова та індивідуальна) профорієнтаційна робота у закладі освіти в період здобуття повної середньої освіти. Активними суб'єктами цього процесу мають бути батьки, педагоги і сама дитина.

У період вибору професії майбутній абітурієнт має об'єктивно зважити, яка професія і чим дійсно його приваблює, надихає на набуття певних знань чи вмінь, відповісти на питання про очікування від потенційного вибору.

Аналіз відповідей учнів 9-11 класів (116 респондентів) закладів загальної середньої освіти м. Харкова (2020 рік) на запитання анкети, що стосуються вибору професії, засвідчує відсутність чітких критеріїв вибору (69,4%), вплив переважно зовнішніх чинників в орієнтації на професію (69,7%), відсутність повної інформації про особливості (професіограму) конкретної діяльності, пов'язаної з бажаною професією (74%).

Педагогічний досвід і результати соціопедагогічних досліджень науковців і здобувачів вищої освіти Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради переконує в тому, що найбільш ефективними засобами (формами і методами) профорієнтаційної роботи, як чинника свідомого вибору професії, є широке інформування учнів з різних джерел (зміст уроків, гуртки, секції, наукові товариства, екскурсії, клуби тощо), урізноманітнення позашкільної роботи з орієнтацією на конкретну особистість, участь у волонтерській, природоохоронній, громадській роботі.

Особливо сензитивними шкільні роки є для формування свідомої мотивації в учнів до вибору професії, що ґрунтується на усвідомленні ними власних інтересів, бажань, пріоритетів, цілей тощо.

Як найбільш ефективним у цьому сенсі можна назвати досвід ЗВО, що планують та проводять значну кількість заходів саме для потенційних абітурієнтів: дні відкритих дверей, конкурси, фестивалі, олімпіади, зустрічі тощо. Значні можливості для впливу на учнів відкривають офіційні вебсайти ЗВО, через які передається інформація про заклад освіти, його історію, традиції, особливості освітнього процесу, заходи, що проводяться для та за участі здобувачів вищої освіти тощо.

Сім'я і ЗВО були і мають залишатися у цьому сенсі надійними соціальними партнерами школи – допомагати і спільно реалізовувати профорієнтаційну стратегію закладу загальної середньої освіти, пропонуючи свій соціально-педагогічний та науковий потенціал.

2-й етап – адаптація здобувачів освіти до умов закладу вищої освіти.

Ми розглядаємо адаптацію як налагоджування «взаємодії» молодої людини з освітнім середовищем, оскільки саме це поняття передбачає рівноправність (партнерство) усіх його суб'єктів (учасників).

Як засвідчує дослідження працівників соціально-психологічної служби академії, процес адаптації передбачає обов'язкову активність самого студента як суб'єкта взаємодії, а це не завжди відбувається успішно.

Узагальнення результатів вивчення процесу адаптації першокурсників дозволяють виділити такі труднощі:

- переживання і проблеми, пов'язані з переходом від шкільного до дорослого життя;
- невизначеність мотивації вибору професії;
- недостатня психологічна підготовка до самостійного життя, необхідності приймати рішення, брати на себе відповідальність за власні дії і вчинки;
- не вміння здійснювати психологічну саморегуляцію поведінки і діяльності, що підсилюється відсутністю звичного повсякденного контролю педагогів та батьків;

- нові умови діяльності у ЗВО, що визначають якісно іншу систему співвідношення свободи і залежності, зумовлюють необхідність самостійної регуляції своєї поведінки;
- пошук оптимального режиму освітньої (самоосвітньої) діяльності і відпочинку в нових умовах;
- налагодження побуту і самообслуговування (для тих, хто мешкає у гуртожитку);
- відсутність навичок самостійної роботи у навчальній діяльності, проведенні творчої (пошукової) роботи.

Констатуємо, що ці труднощі різні за своїм походженням. Оскільки одні є об'єктивними, а інші носять суб'єктивний характер, пов'язані зі слабкою загальнодидактичною підготовкою, недоліками виховання в родині і школі тощо.

Наголосимо, що саме знання індивідуальних особливостей здобувачів вищої освіти дозволяють на цій основі побудувати таку систему педагогічної роботи, що зумовить комфортне їх включення у нові види діяльності, нове коло спілкування, дасть можливість уникнути проблем в адаптації.

Ключовим елементом пропонованої системи адаптації в умовах закладу вищої освіти є чітке визначення критеріїв успішної адаптації. Разом з тим, теоретичні пошуки і досвід засвідчують актуальність означеного питання і потребують подальших наукових досліджень.

На підставі результатів проведених наукових досліджень і досвіду, нами виокремлені внутрішні та зовнішні критерії адаптації.

Внутрішні критерії:

1. Високий рівень мотивації до формування професійної компетентності та самоактуалізації загалом;
2. Здатність висловлювати свою думку і відстоювати свої переконання;
3. Відкритість;
4. Демонстрація почуття власної гідності та розвитку внутрішньої свободи;

5. Здатність будувати конструктивні взаємини;
6. Адекватність самооцінки;
7. Усвідомлення потреби самоосвіти;
8. Здатність керувати своїм емоційним станом;
9. Бажання брати участь у суспільному житті навчального закладу;
10. Розвинені механізми саморефлексії;
11. Відсутність загроз стану здоров'я людини та комфортного самопочуття;
12. Конструктивне ставлення до критики інших.

Зовнішні критерії:

1. Сформованість навичок самодіяльності в навчальній, науковій, позааудиторній роботі;
2. Участь у громадському житті закладу освіти;
3. Виконання здобувачами освіти правил і вимог внутрішнього розпорядку у ЗВО;
4. Актуалізація в життєдіяльності особистості соціальної і моральної зрілості;
5. Сформованість індивідуального стилю поведінки здобувачів освіти;
6. Безконфліктна поведінка щодо всіх учасників освітнього процесу.

3-й етап – організація ефективної освітньої діяльності у ЗВО.

На цьому етапі йдеться про забезпечення освітньої (самоосвітньої) діяльності здобувачів освіти на організаційному, змістовому, методичному рівнях, зокрема про оптимізацію, індивідуалізацію, диференціацію тощо освітнього процесу для здобуття якісної освіти.

З огляду на те, що успішність навчання і, відповідно, закріплення у професії здобувачів вищої освіти залежить, зокрема, від їх задоволеності наданими освітніми послугами, працівники соціально-психологічної служби академії систематично проводять опитування, метою якого є з'ясування актуальних проблем студентської молоді та пошук адекватних засобів їх вирішення. Опитування стосується всіх сфер життєдіяльності студентів.

Не менш важливим питанням є розвиток, а в окремих випадках і формування мотивації до оволодіння професією.

Для діагностики особливостей мотивації здобувачів вищої освіти на різних етапах освітнього процесу (1-6 роки навчання) та побудови педагогічної роботи щодо професійної реорієнтації в академії проводяться дослідження мотивів навчальної діяльності за методикою А. Реан, В. Якуніна, яка передбачає виявлення домінантних мотивів, та методиками виявлення мотивів в освітній діяльності студентської молоді К. Бадмаєвої і Т. Ільїної. Аналіз отриманих результатів засвідчує, що адекватна особливостям професіограми фахівця і запитам суспільства мотивація є однією з найважливіших умов його особистісного розвитку та якісної професійної підготовки.

Зміни державної політики та соціально-економічних вимог у галузі освіти, зокрема вищої, диктують необхідність удосконалення освітнього процесу в ЗВО стосовно професійної реорієнтації здобувачів вищої освіти на такі цінності як доброчесність, академічна свобода тощо. Формування мотивів до освітньої діяльності, що ґрунтуються на цих цінностях, здійснюється через активне залучення здобувачів освіти до самоврядування, формування освітніх програм, наукової роботи, продукування громадських ініціатив тощо.

Ефективність проведення комплексної науково-педагогічної роботи як до, так і впродовж навчання в академії щодо формування контингенту здобувачів освіти підтверджують результати досліджень за останні 5 років:

- зменшення кількості здобувачів освіти з ознаками дезадаптації – на 0,45% щорічно;
- збільшення кількості студентів, задоволених якістю надання освітніх послуг, – на 1,4% щорічно;
- стабільний конкурс серед абітурієнтів на всі спеціальності – 5-6 осіб на місце;
- зростання якісних і кількісних характеристик здобутків абітурієнтів, зокрема щодо балів за результатами ЗНО – на 1,8 бала за середнім показником.

Серед проблем, що потребують вирішення, назовемо такі:

– розробка науково-методичних основ упровадження ефективної системи профорієнтаційної роботи і, конкретно, – профвідбору як у закладах загальної, так і вищої освіти;

– реалізація автономії ЗВО у питанні профвідбору абітурієнтів на здобуття освіти, зокрема шляхом врахування виокремлених для цього балів при конкурсному відборі за розробленими методиками.

Досвід проведення профвідбору переконує в тому, що він має передбачати перевірку схильності, особистісні якості, здібності та вподобання абітурієнтів, тоді як діагностика профпридатності є більш складною і комплексною, оскільки важко говорити про допрофесійну придатність чи непридатність поза професійною діяльністю, в якій вона і формується.

Ця проблема потребує окремого спеціального дослідження.

Узагальнення теоретичних та практичних напрацювань щодо означеної проблеми дозволило виокремити та систематизувати елементи орієнтовної системи формування контингенту здобувачів вищої педагогічної освіти (рис. 1).

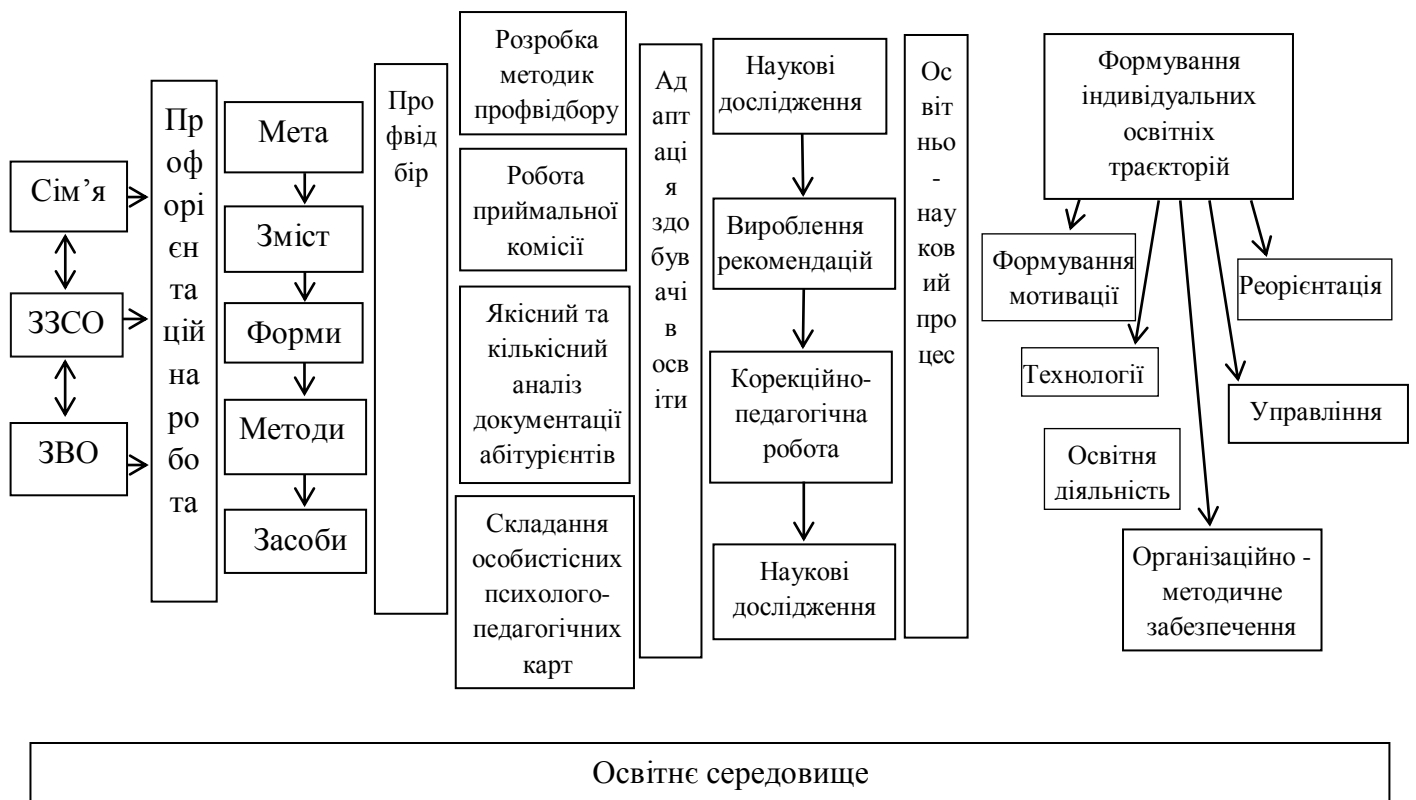

Рис.1. Орієнтовна схема формування контингенту здобувачів освіти педагогічного ЗВО.

Отже, формування контингенту здобувачів освіти сучасного ЗВО є комплексною складною проблемою, вирішення якої слід ув'язувати як з роботою приймальної комісії, так і педагогічного колективу закладу освіти щодо залучення потенціальних абітурієнтів та розвитку мотивації студентів в освітньому процесі.

Список бібліографічних посилань

1. Francis Galton. «Psychometric Facts» in Popular Science Monthly, 14 (April 1979); «Mental Imagery» in Popular Science Monthly, 18 (November 1980).
2. Frank Parsons. «Choosing a vocation» in Boston New York Houghton Mifflin company. 1909.
3. Гуго Мюнстерберг. Основи психотехніки. Ч.102. Изд-во «Алетейн», П.Э.Т. 1996.

References

1. Francis Galton. «Psychometric Facts» in Popular Science Monthly, 14 (April 1979); «Mental Imagery» in Popular Science Monthly, 18 (November 1980);
2. Frank Parsons. «Choosing a vocation» in Boston New York Houghton Mifflin company. 1909.
3. Huho Miunsterberh. Osnovy psykhotekhniky [Fundamentals of psychotechnics], Vydavnytstvo «Aletein», P.E.T. [Publishing house «Aletein», P.E.T.]. 1996. Ch. 102